

Қазақ даласындағы буддизмнің көріністері

Орындаған: Айжарық Мұқағали

Будда

Діні

- Будда (санскрит тілінен аударғанда "оянған", "көзі ашық" деген мағынаны білдіреді) буддизм іліміндегі - айқындыққа (бодхиге) жеткенді айтады. Сиддхартха Гаутама (айқындыққа жеткен кезден Будда Шакьямуни есім алған), біздің заманымыздан бұрын шамамен 623-543 жылдары өмір сүрген, және бодхиге 588 ж. жеткен болатын, ең алғашқы да, ең соңғы будда да болып саналмайды. Буддизм ілімінің көзқарасы бойынша, будда деп кез келгеннің карманың жақсы, яғни оң санын айтарлықтай мол жинаған және ақиқатқа (дхармаға) көз жеткен тірі жанды айтады. Ғалам тарихында осындай тәріздес көптеген тірі жәндіктер жандар болатын. Осылайша, Гаутама Будда өтіп кеткен уақыт кезеңде де, әлі болашақта талай көптеген буддалар қатарының бір үзбесі болып табылады. Оның алдында Дипанкара будда болған еді, ал одан кейін келетін будданың есімі - Майтрейя.

Түркі дәуірінде қазақ жеріне буддизм діні де енген. Бұмын қағанның ұлы Мақан қаған будда дінін қабылдап, буддалық насихат кітаптарды түркі тіліне аудартқаны белгілі. Бұл жұмыс Таспар қаған кезінде де жалғасқан. Түркі қағандарын буддизмнің: "Адам өлтірме, өтірік айтпа, ұрлық жасама, қызулы ішімдік ішпе" деген уағыздары қызықтырған болса керек. Будда храмдары (ғибадатханасы) Жетісу жерінде Ақбешім, Краснореченск ортағасырлық қалаларында, Сайрамда (Испиджаб) табылды.

БУДДИЗМ ОРТА ҒАСЫРЛАРДА

Қазақстан мен Орталық Азия жеріне буддизм V-VI ғасырларда тарала бастаған. Бұған Ұлы Жібек жолы ашқан сауда, мәдени, саяси қарым-қатынастар себеп болған деп жазады тарихшылар. ХХ ғасырдың екінші жартысында жүргізілген археологиялық қазбалар буддизмнің Оңтүстік Қазақстан, Жамбыл облыстарында, Қытаймен шекаралас аумақтарда таралғанын дәлелдейді. Бірақ бұл жерлердегі буддизмнің қандай деңгейде болғандығы туралы арнайы зерттеулер жоқ. Қазіргі Қазақстан жерінде буддизмді ұстанушылар өте аз. Оларға елімізде тұратын буряттар, қалмақтар, моңғолдар, Алматыда тіркелген буддистердің ашқан қауымдастығы жатады. Бұл кішкене қауымдастықтың еліміздегі қазіргі діни жағдайға ешқандай ықпалы жоқ десе де болады.

Қауымның басқа елдердегі буддизмнің секталары немесе елімізде соңғы кезде пайда болған діни бағыттар сияқты мемлекеттің қоғамдық өміріндегі белсенділігі туралы мәліметтер кездеспейді. Әйтсе де елімізде тіркелген кейбір ағымдардың буддизм іліміне жүгінетіндігін байқауға болады.

Буддизм іліміндегі карма заңы, қайта туу, құдайға жетудің рухани жолы сияқты ұғымдарды өз идеяларында қолдану арқылы жастарды қызықтырып, миссионерлік қызметтерін іске асырушылар бар.

Қазақстандағы діндер статистикасы

Респонденттердің жауыптары	Саны (мың адам)	Үлесі (%)
мұсылмандар	11 237,9	70,19
христиандар	4 190,1	26,17
атеисттер	450,5	2,81
иудаисттер	5,3	0,03
буддисттер	14,6	0,09
басқа діндер	30,1	0,19
жауап беруден бас тартқандар	81,0	0,51
Барлығы	16 009,6	100,00

Қазақстанға будда дінінің таралуы

Екінші кезең (VIII—XIII ғғ.) Буддизм Богра хан 940 ж. түріктер-Қараханидтердің мемлекеттік дінін жасағаннан кейін қудалауға ұшырады және ол Жетісу мен Шығыс Түркістанның тұрғындары мен көшпенділерінде кеңінен тарала бастады. Махмуд ал-Қашқари мұсылман мен буддистердің конфессиялық күресін бейнелейтін жарқын жолдар бар. ...Біз (оларға) ағын ретінде, біз қалалардан пайда болдық, біз буддистік храмдарды бұздық, біз оларды идолдарға айналдырдық... Жаңа зерттеулер буддизм Жетісуда және X—XI ғасырлардан кейін ислам орнаған кезде таралғанын көрсетті. XШ-ның ортасында Жетісу солтүстік-шығыс будда ғибадатханалары туралы моңғол ханы Мунке ІХ Людовиктің елшісі гий де Рубрук хабарлайды. 1253 жылы Гийом де Рубрук Лионнан шығып, оңтүстік орыс және Қазақстан далаларын кесіп өтіп, Оңтүстік Қазақстанға және Жетісуға жетті. Жетісуда ол Лепсі өзенінің алқабында Антоновка қалашығымен теңестірілетін Қайлақ (Қаялық) қаласында екі аптаға тоқтады. Гийом де Рубрук көрдім мұнда сипатталған "кумирню". "Идолопоклонниктер өз храмдарын шығыстан батысқа қарай қойып, солтүстік жағында клинос сияқты бөлме жасайды, ал кейде үй төртбұрышты болса, бұл бөлме үйдің ортасында болады. Солтүстік жағынан олар клиростың орнында тереңірек жасайды, онда олар ұзын және кең кеудеге, үстел сияқты ұзын және кең кеудешелерді орналастырады, және осы кеудешені оңтүстікке қарай Каракорумда көрген басты идол қояды, киелі Христофор сияқты шамалар. Қытайдан келген бір несториандық дін қызметкері маған осы жерде үлкен идол бар деп айтты, ол екі күн ішінде алыс көруге болады. Олар басқа идолдар қояды: олар өте әдемі алтын жалатылған. Үстелге ұқсайтын бұл кеудеге олар шүректер мен құрбандар қояды. Ғибадатхананың барлық әсітері сарышұна

Түркі қағандарын
буддизмнің: "Адам
өлтірме, өтірік айтпа,
ұрлық жасама, қызулы
ішімдік ішпе" деген
уағыздары
қызықтырған болса
керек.

Будда діні - Ұлы Жібек жолы

Ежелгі Жібек жолы (Қазақстан, Өзбекстан, Түркіменстан және Қырғызстан аумағы) бойында будда мәдениетінің көптеген ескерткіштері табылған. Оның ішінде ең танымалдары Термездегі II-III ғғ. Қаратөбе монастыры, Смугдадағы Санзара алқабында табылған ғибадат үйі, Марадағы ескерткіштер кешені, Тоқарыстандағы VII-VIII ғғ. Ажына-тепе будда монастыры, Кувадағы (Ферғана) будда храмы, Жетісудағы Ақ-Бешім және Қызыл теңіз храмдары болды. Шу алқабында орналасқан Ақ-Бешім (ежелгі Суяб) қалашығындағы екі ірі будда храмдарының қазбалары үлкен қызығушылыққа ие. Храмдарда Будданың мүсіндері, буддизм пантеоны кейіпкерлерінің бейнелері табылған.

Шымкент қаласына жақын жерде Талас өзенінің бойында, сонымен қатар, Жамбыл облысында - Тектұрмас пен Баласағұнда табылған.

Храм Ак-Бешима

